

ภายใต้ประโยชน์ร่วมกันตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชน และภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนที่สืบสาน ประยุกต์ต่อเนื่องกันมา จึงเป็นทิศทางหลักของการจัดการดิน น้ำ ป่า

4. ชุมชนที่จัดการดิน น้ำ ป่า ให้ยั่งยืนได้ควบคู่กับการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์และยังสามารถปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยม โดยยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนที่เหมาะสมอยู่ได้ ล้วนมีศักยภาพขององค์ประกอบหนุนเนื่อง และมีบทบาทสำคัญคือ

- ภูมิปัญญา และความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

- องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา

- เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและบูรณาการจากภายนอก

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2539) ได้แนวคิดในการจัดการทรัพยากรว่าประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 4 อย่าง คือ

1. การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ หมายถึง การจัดการให้มากขึ้น หรือมีประสิทธิภาพ ไม่ได้แปลว่าไม่ใช่แต่ใช้ได้มากที่สุด โดยลงทุนน้อยที่สุด เสียแรงหรือต้นทุนน้อยที่สุด อันนี้คือหัวใจของการจัดการทรัพยากร ตัวอย่างคือ การกระจายน้ำด้วยระบบเหมืองฝายมัน ไม่ใช่เพียงการกั้นน้ำหรือยกระดับน้ำ แล้วปล่อยให้ไหลไปตามเหมืองสู่ท้องนา แต่ถ้าวิเคราะห์ให้ละเอียดพบว่า มีความคิดเข้าใจในการที่จะทำให้น้ำกระจายไปยังดินที่กว้างที่สุดที่จะเป็นไปได้โดยธรรมชาติ

2. ให้ทุกคนได้ใช้มากที่สุด ถ้าการจัดการทรัพยากรทำให้คนเพียงไม่กี่คน ส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ นั่นไม่ใช่การจัดการทรัพยากรที่เป็นเป้าหมายของการจัดการด้วยภูมิปัญญา เหตุผล ที่จะทำให้คนจำนวนมากได้ใช้ทรัพยากรร่วมกันมีหลายอย่าง เพราะวิธีการผลิตในสมัยโบราณเป็นมาอย่างนี้ หรือเป็นเพราะว่าคนในสมัยก่อนนี้มีความแตกต่างกันในฐานะทางเศรษฐกิจไม่มากนัก ทุกคนมีสิทธิจะไถ่ไถ่เป้าหมายหลักในการจัดการทรัพยากรที่เราพบในเขตต่าง ๆ ก็คือทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกัน

3. การมีใช้อย่างยั่งยืน การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพหรือทุกคนมีโอกาสใช้ แต่ถ้าใช้ไปแล้วหมดเปลืองไป สิ้นเปลืองไป โดยที่ไม่งอกเงยกลับมาใหม่ ก็ไม่ใช่หัวใจของการจัดการทรัพยากรด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะฉะนั้นเป้าหมายหลักอันหนึ่งก็คือสามารถใช้ได้อย่างยั่งยืน

4. เปิดโอกาสให้คนส่วนใหญ่ได้เข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภาคอีสานมีการแบ่งใช้ที่ดินอย่างชัดเจน คือ ที่ลุ่มเป็นที่นา ถือครองโดยครัวเรือน คนถือเป็นกรรมสิทธิ์ได้ ถัดจากที่ลุ่มเป็นที่ดินที่คนสามารถไปปลูกหม่อน ฯลฯ ที่ไม่ใช่พืชถาวร ใครที่ขึ้นไปก่อนก็สามารถใช้ที่ดินนั้นในฤดูพืชนั้นได้ แต่ไม่สิทธิ์จะเอาเป็นของตัวเอง เพราะที่นั่นคือที่ป่า ทุกคนมีสิทธิใช้ร่วมกัน

นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้แนวคิดไว้เพิ่มเติมไว้ว่า ในชีวิตจริงของคนเราใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรไปพร้อม ๆ กับเรื่องอื่นในชีวิตประจำวัน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ในการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร ชาวบ้านใช้อยู่ 3 เรื่องใหญ่ ๆ คือ

1. ใช้ภูมิปัญญาโดยการผ่านการตั้งกฎเกณฑ์หรือองค์กรที่ชัดเจนตายตัว เช่น บทเรียนจากเหมืองฝายในภาคเหนือบางแห่ง มีการเขียนลงในใบลานตั้งแต่โบราณคล้ายกับการทำสัญญา เขียนอย่างชัดเจนว่าใครต้องทำอะไรบ้างในการรักษาเหมืองฝาย ถึงแม้ว่าจะไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ก็อาจออกมาในรูปของประเพณี กฎ ที่ทำต่อกันมาอย่างไม่มีใครเลียงได้

2. พิธีกรรม ความเชื่อ มารองรับภูมิปัญญา เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ความเชื่อที่ใช้ภูมิปัญญามารักษาทรัพยากร

3. การมอบหน้าที่ให้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว

1) มอบหน้าที่ในชีวิตประจำวัน เช่น ข้าวทำหน้าที่อะไร ต้นไม้แต่ละต้นในป่าทำหน้าที่ประโยชน์ใช้สอยได้หมด

2) หน้าที่เชิงจักรวาล เช่น การเคาะต้นไม้เมื่อเกิดจันทรคราสขึ้น เพื่อขับไล่เงารามูพบว่าได้พระจันทร์สัมพันธ์กับชีวิตเรา มีกฎเกณฑ์การปฏิบัติ มีหน้าที่ที่เราต้องทำร่วมกันและทำร่วมกันในแง่จักรวาล

3) หน้าที่ในเชิงประวัติศาสตร์ ในภูมิปัญญาชาวบ้านมีหลายอย่างที่มีหน้าที่ของการทรงจำไม่ว่าจะเป็นจริงหรือเท็จ คือความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน

4) หน้าที่ทางอุดมการณ์ เช่น ต้นไม้มีหน้าที่เป็นสิงสถิตของนางไม้ หรือผีป่าก็มีหน้าที่ปกปักษ์รักษา

ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้เสนอในการจัดทำโครงการวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในส่วนของระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ไม่เป็นความสัมพันธ์ที่ราบเรียบหยุดนิ่ง ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบการผลิต และการจัดการทรัพยากรอยู่ตลอดเวลา ชุมชนต่าง ๆ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีวิถีการผลิตแบบยังชีพ และแบบผสมผสานก้ำกึ่งระหว่างการผลิตเพื่อยังชีพกับการผลิตเพื่อขาย แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรอยู่หลายประการด้วยกัน คือ

1. ชุมชนที่เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวมักมีทรัพยากรธรรมชาติสวยงาม มีสภาพป่าสมบูรณ์อุดมไปด้วยไม้ป่า เฟิร์น นก น้ำตก และถ้ำ ความสวยงามเหล่านี้ทำให้นักท่องเที่ยวเลือกเข้ามา และบริษัทนำเที่ยวก็ใช้ประโยชน์มาโดยตลอด ความอุดมสมบูรณ์ยังสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตรซึ่งเป็นฐานเศรษฐกิจหลักของชุมชนด้วย

2. การที่ทรัพยากรธรรมชาติยังคงความสมบูรณ์ และสวยงามอยู่ได้นั้นมิได้เกิดขึ้นเอง แต่เกิดจากการที่ชุมชนต่าง ๆ มีระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรอย่างชัดเจน มีการแบ่งพื้นที่ป่าเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น ป่าอนุรักษ์ มีการกำหนดพื้นที่ป่าของชุมชน ออกกฎระเบียบการใช้ป่า ตลอดจนกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน การนำเอาความเชื่อ อุดมการณ์ และพิธีกรรม มาเป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากร ที่ดิน และแหล่งน้ำในหมู่บ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น

3. หมู่บ้านที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรมักมีสำนึกในความเป็นชุมชนสูง การรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงความอุดมสมบูรณ์เป็นเรื่องผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ทั้งในด้านการผลิต การเก็บหาอาหาร อีกทั้งยังเป็นแหล่งรายได้จากการท่องเที่ยวด้วย

4. ศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรแสดงออกอย่างชัดเจนในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมการผลิต ในจิตสำนึกของการอนุรักษ์ ในรูปแบบวิธีการจัดการป่า จารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านใช้ในวัฒนธรรมการผลิต และการจัดการทรัพยากรแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ชาวบ้านมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความเป็นไปของสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศชุมชน การสังเกตและตั้งสมมติฐานการประเมินหลายชั่วอายุคน ทำให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ต้นไม้ สมุนไพร ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศ ตกผลึกเป็นภูมิปัญญาและมีวิถีคิดอย่างเป็นระบบ

และแม้ว่าชุมชนต่าง ๆ จะมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรได้อย่างชัดเจน แต่ก็ควรที่จะต้องคำนึงถึง ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อม แม้ปัจจุบันจะยังมีนักท่องเที่ยวไม่มากนัก การท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่จึงต้องกำหนดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying capacity) เพื่อมิให้การท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเกินกว่าขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2.2 การจัดการทรัพยากรน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นการนำทรัพยากรน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด โดยมีการอนุรักษ์ให้คงสภาพทั้งปริมาณและคุณภาพ การบูรณะฟื้นฟูจากความเสียหายให้คืนสู่สภาพเดิม รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งานและการสำรวจแหล่งเพิ่มเติมเพื่อไม่ให้เกิดความขาดแคลน (วิชัย เทียนน้อย, 2539) โดยต้องคำนึงถึงปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งในหลายชุมชนมีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของตนโดยใช้ประเพณี วัฒนธรรมและกฎระเบียบในชุมชนเป็นบรรทัดฐาน โดยไม่พึ่งระบบการจัดการหรือการสนับสนุนจากรัฐ (จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, 2536) ภายใต้อำนาจที่ทรัพยากรน้ำเป็นสมบัติของส่วนรวมที่สมาชิกชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้บนพื้นฐานการแบ่งปันและความจำเป็นในการใช้ โดยรวมกลุ่มหรือองค์กรทำหน้าที่ในการจัดการในรูปแบบของระบบเหมืองฝายหรือการจัดการชลประทานแบบพื้นบ้าน (อุไรวรรณ ตันกิมยง, 2528) ซึ่งมีการกำหนดกฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดการเหมืองฝายและคัดเลือกหัวหน้าหรือผู้นำจากชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ เมื่อครบวาระการทำงานอำนาจของหัวหน้าหรือผู้นำจะถูกตรวจสอบโดยชุมชน (ยศสันตสมบัติ, 2537) สมาชิกที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำจะเสียค่าตอบแทนให้หัวหน้าหรือผู้นำในการจัดการในรูปแบบของผลผลิต เงินสดหรือยกเว้นการลงแรงงานขึ้นอยู่กับข้อตกลงที่ได้ทำไว้ในที่ประชุม และสมาชิกมีหน้าที่ในการจัดการซ่อมแซมเหมืองฝายหรือระดมทรัพยากรที่จำเป็นในการปรับปรุง รักษาตามสัดส่วนของพื้นที่ที่ได้ใช้ประโยชน์ถือครองอยู่ ซึ่งระบบเหมืองฝายในพื้นที่

ภาคเหนือมีการพัฒนาขึ้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนานและดำรงเป็นวัฒนธรรมหลักของชุมชนล้านนา (วันเพ็ญ สุรฤกษ์, 2523)

การจัดการลุ่มน้ำ

ลุ่มน้ำ เป็นพื้นที่ภูมิประเทศที่มีการไหลของน้ำตามสายน้ำขนาดต่าง ๆ และมักใช้สันปันน้ำบอกอาณาเขตของพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทั้งมนุษย์ สัตว์และสิ่งแวดล้อม

การจัดการลุ่มน้ำ เป็นการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำให้มีเสถียรภาพเพื่อให้มีน้ำใช้ในปริมาณมากพอและคุณภาพที่เหมาะสม โดยลดการสูญเสียให้น้อยที่สุดเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั้งต้นน้ำและท้ายน้ำ นำไปสู่การใช้ประโยชน์และการกระจายประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียม (เกษม จันทรแก้ว, 2539)

โดยมีแนวทางการกำหนดนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ ดังนี้

- มีความสอดคล้องกับเป้าหมายและนโยบายต่าง ๆ ของชาติ
- วางแผนด้านการพัฒนาแหล่งน้ำให้สอดคล้องกับการวางแผนด้านสาขาอื่น ๆ เช่น การคมนาคม การศึกษา รวมทั้งมีการปรับปรุงระบบการบริหารให้มีประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อนโดย
  - วางแผนพัฒนาลุ่มน้ำให้เป็นระบบและมีการจัดการในระดับลุ่มน้ำ
  - จัดสรรน้ำให้แก่ผู้ใช้น้ำตามลำดับความสำคัญที่กำหนดไว้
  - วางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นระบบให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกัน ทั้งการชลประทาน การคมนาคม การผลิตไฟฟ้า ฯลฯ โดยคำนึงถึงความต้องการของส่วนรวมในปัจจุบันและอนาคต
  - การพัฒนาแหล่งน้ำและการจัดสรรน้ำ ใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมและเปลี่ยนแปลงสังคมและเศรษฐกิจ
  - หาความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณน้ำที่มีกับความต้องการน้ำในสาขาต่าง ๆ ของสังคม
- ต้องการแก้ไขความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นระหว่างผู้ใช้น้ำเพราะน้ำมีปริมาณจำกัด
- ออกกฎหมายและเกณฑ์ในการควบคุมการใช้น้ำ
- หาความเหมาะสมระหว่างการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์เพื่อเก็บไว้เป็นแหล่งธรรมชาติ (อุ่แก้ว ประกอบไวทยกิจ, 2541)

การจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำ จึงเป็นการจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำให้มีเสถียรภาพ โดยต้องคำนึงถึงปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น เพื่อให้มีน้ำใช้ในปริมาณมากพอและคุณภาพที่เหมาะสม เป็นประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งต้นน้ำและท้ายน้ำ โดยมีการรวมกลุ่มหรือองค์กรในระดับลุ่มน้ำเพื่อทำหน้าที่ในการจัดการบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองของชุมชน และมีข้อตกลงหรือกฎระเบียบซึ่งเป็นที่ยอมรับในชุมชนเป็นเครื่องมือ

บังคับใช้ ภายใต้สำนึกกว่าทรัพยากรน้ำเป็นสมบัติของส่วนรวมที่สมาชิกชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ บนพื้นฐานการแบ่งปันและความจำเป็นในการใช้

2.3 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมุ่งเพิ่มรายได้การจ้างงาน การกระจายรายได้และการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค การส่งเสริมการท่องเที่ยวในแหล่งต่าง ๆ มักจะทำโดยการพิจารณาจากประโยชน์ จากประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก (pizam, 1978) และมุ่งที่จะพิจารณาเฉพาะผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น โดยภาพรวมโดยคาดหวังว่าผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจที่ตกแก่บุคคลบางกลุ่มจะส่งผลกระจายไปยังบุคคลกลุ่มอื่น ๆ และยังคงเหลือที่จะพิจารณาถึงปัญหาและความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นควบคู่กับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

Mathieson and Wall (1982) กล่าวไว้ใน “Tourism : Economic, Physical and Social Impact” ว่า ปัญหาความสูญเสียในด้านเศรษฐกิจที่สำคัญมี 3 ประการ

1) ปัญหาการรั่วไหลของรายได้ที่เพิ่มขึ้น และที่ควรตกแต่แก่ระบบเศรษฐกิจของแหล่งท่องเที่ยว

2) ความแตกต่างของประชาชนในท้องถิ่นในการได้รับประโยชน์ในรายได้และการมีงานทำ

3) ปัญหาการเพิ่มขึ้นของค่าครองชีพและราคาที่ดิน ปัญหาและความสูญเสียอื่น ๆ รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับความไม่มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น เนื่องจากการมุ่งพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวมากเกินไป ความไม่สมดุลย์กันของรายได้ของรัฐบาลท้องถิ่นที่ได้การจัดเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ กับค่าใช้จ่ายในการจัดหาบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

นอกจากนี้ บทความในหนังสือ “Annals of Tourism Research” ซึ่งเขียนชัย มัชฌมาณ (ม.ป.ป.) ได้แปลและเรียบเรียง ได้เน้นให้มีความสนใจในผลกระทบในด้านลบให้มากขึ้น โดยได้เสนอผลกระทบด้านลบในทางเศรษฐกิจที่เป็นการโต้แย้งคำกล่าวที่ว่า “การท่องเที่ยวช่วยทำให้เกิดรายได้และมีการกระจายรายได้แก่คนในท้องถิ่น” สำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่ค่อยเจริญนั้นสิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้น เพราะการที่คนในท้องถิ่นขาดความรู้และประสบการณ์ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ทำให้มีความจำเป็นต้องจ้างคนต่างถิ่นที่มีระดับการพัฒนาที่สูงกว่า และมีความชำนาญสูงกว่ามาดำเนินงาน คนในท้องถิ่นเองทำได้เพียงงานเล็ก ๆ ที่มีได้ยกระดับความสามารถในการทำงาน และสถานะภาพของตนเองขึ้นมาได้เลยทั้งการเปลี่ยนแปลงไปสู่อาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ยังส่งผลกระทบต่อทัศนคติ พฤติกรรม และแบบแผนในการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม ซึ่งมักก่อให้เกิดปัญหาตามมา

ฟองพันซ์ มณีรัตน์ (2521) เสนอแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ไว้ 3 กระแสหลัก โดยแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ เป็นการใช้นโยบายของมาร์ก (Marx) อธิบายว่า รูปแบบของการผลิต หรือวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของโครงสร้างด้านสังคม การเมือง สติปัญญา และความนึกคิด โดยทั่วไปไม่ใช่สามัญสำนึกของมนุษย์ที่เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำเนินชีวิต ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจแล้ว การดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

นักสังคมวิทยาส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในโครงสร้างนำที่ทางสังคม รวมถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา จากระยะเวลาหนึ่งไปสู่อีกระยะเวลาหนึ่งโดยไม่มีกรหยุดนิ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมบางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ บางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็วทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีอยู่ 3 แบบ คือ การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงแบบพัฒนา การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นแยกได้เป็น 2 ประการ

1) **ปัจจัยภายนอก** หมายถึง ปัจจัยที่อยู่ภายนอกบุคคล หรือกลุ่มหรือชุมชนที่ถูกผลกระทบของปัจจัยนั้น ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผน พฤติกรรม ความสัมพันธ์ และการกระทำระหว่างกันทางสังคม ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มคน ชุมชน ไม่สามารถควบคุมได้ ปัจจัยภายนอกเหล่านั้น ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศหรือสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร อิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่น ๆ ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2) **ปัจจัยภายใน** หมายถึง เป็นปัจจัยในสังคมได้กระทำการเปลี่ยนแปลงหรือมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเกิดในสังคม ได้แก่ การกระทำของปัจจัยบุคคลในสังคม การวางแผนพัฒนาสังคม ระบบค่านิยมที่ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อย่างมากมายในสังคมไทยในปัจจุบันได้แก่

1. กระแสทุนนิยมตะวันตก การผลิตเพื่อขายแทนผลิตเพื่อใช้
2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ถนน ไฟฟ้า แหล่งน้ำ
3. นโยบายการพัฒนาชนบทและการปฏิบัติการ
4. การเพิ่มประชากรการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก
5. การเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ เลนสกี (อ้างใน จามะรี พัทธกิจวงศ์, 2549) ยังได้กล่าวถึงปัจจัย ที่มีผลกระทบต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงของสังคม 5 ประการ ได้แก่

1. **ต้นทุนความรู้**ที่สังคมสะสมไว้ ยิ่งมีมากยิ่งมีการประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ได้มากเพราะการประดิษฐ์คือ การเอาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วมารวมตัวกันในรูปใหม่ยังมีชิ้นส่วนองค์ประกอบต่าง ๆ จำนวนมากก็ยังมีทางที่จะเอามารวมกันเป็นสิ่งใหม่ ๆ ได้ง่าย

2. **จำนวนประชากร**ในสังคมยังมีประชากรมาก ยิ่งมีนักคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ได้มาก แต่ถ้ามีประชากรมากเกินไปจนขาดสมดุลระหว่างจำนวนทรัพยากรธรรมชาติกับจำนวนประชากรก็อาจทำให้เกิดการหยุดนิ่งหรือล่าถอยได้

3. การติดต่อกับสังคมอื่นยิ่งมีการติดต่อระหว่างกันมาก ย่อมเอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง เพราะสามารถหยิบยืมวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน หรือมีการแพร่กระจาย (Diffusion) ของวัฒนธรรมได้

4. เมื่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมมาก สังคมต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เช่น การที่ชาวเขาที่เคยสามารถเร่ร่อนทำการถางป่า ซึ่งสามารถหมุนกลับมาที่เดิมทุก 10-12 ปี แต่เมื่อ ป่าไม้ขาดความสมบูรณ์เกิดจากการพังทลายของหน้าดินไม่สามารถทำกิจกรรมได้ต่อไป จึงต้องมีการหยุดเร่ร่อนหันมาทำกิจกรรมเป็นหลักแหล่ง และ ขอมรับการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น เพื่อหาเงินตรามาซื้อเทคโนโลยีที่จำเป็นมาใช้ในการผลิต

5. ทักษะคติของสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สังคมที่มีทักษะคติที่เอื้ออำนวยหรือสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการทดลองสิ่งใหม่ ๆ ย่อมมีอัตราการเปลี่ยนแปลงสูงกว่าสังคมที่ยึดมั่นในประเพณีโดยไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงหรือการทดลองสิ่งใหม่ ๆ เลย

ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ซึ่ง (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, 2537) ได้สรุปไว้ว่า ลักษณะและขบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อปัจจัยใหม่สภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ โอกาสและบทบาทใหม่ที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากปัจจัยที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชน และภายในตามลำดับเมื่อลักษณะและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่มีก่อกำเนิดตามมาด้วยเสมอ คือผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมทุกระบบ

สังคม และวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ (รัชนิกร เศรษฐ, 2528) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมหนึ่ง ๆ ว่ามีหลายด้าน เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านบทบาท การเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงทางเทคนิค การเปลี่ยนแปลงทางด้านอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงประชากร การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น มองรวมไปถึงวิธีการกระทำทุก ๆ อย่าง ไม่ว่าจะเป็นการกินการอยู่ การแต่งกาย การพักผ่อน การแสดงอารมณ์การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ตลอดจนการแสวงหาความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต รวมทั้งเครื่องมือ เครื่องใช้หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาใช้

สุพิศรา สุภาพ (2536) มองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่ามีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากมนุษย์จะต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอดปลอดภัย มนุษย์จะต้องมีการปรับตัวเพื่อความมั่นคงทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่มีผลจากการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และความเชื่อของมนุษย์

ณรงค์ เส็งประชา (2531) กล่าวถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมซึ่งมี ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ไม่ได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น อุดมคติ เทคโนโลยี ศาสนา ค่านิยม และเศรษฐกิจ

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม อาจเป็นไปได้อย่างรวดเร็วกว่าที่คิด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นแรงเสริมหรือแรงต้านการเปลี่ยนแปลง
3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เปรียบเสมือนภาพถ่ายปรากฏการณ์ทางสังคมในระยะหนึ่ง ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนั้นจะไม่ปรากฏในลักษณะรูปแบบเดิมอีก
4. พฤติกรรมของแต่ละบุคคล ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของสังคม จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้น
5. พฤติกรรมฝืนสังคม หรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะสังคมย่อมจะต้องมีการปรับตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การไม่ยอมรับการปกครองแบบเผด็จการ ของผู้คนในระยะใดก็จะทำให้สังคมต้องปรับรูปแบบการปกครอง
6. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สังคมจะต้องมีปัจจุบันอยู่เสมอ
7. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม อาจเกิดขึ้นจากการกระทำต่อกันทางสังคม และคนเรามีปฏิกริยาโต้ตอบกัน
8. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมย่อมมีทิศทางและมีเป้าหมายอย่างน้อยที่สุดก็เปลี่ยนจากของเก่าไปเป็นของใหม่ เราจะทราบทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเราสามารถทราบเป้าหมาย และอุดมการณ์ของสังคม

2.4 การกระจายความเท่าเทียมหรือเป็นธรรม

การกระจายและความเท่าเทียมหรือความเป็นธรรม ในระยะต้น ๆ การศึกษาให้ความสนใจการกระจายรายได้ตามกลุ่มปัจจัยการผลิตซึ่งแบ่งเป็นค่าเช่า ค่าจ้าง ดอกเบี้ยและกำไร (Brenner et al., 1991) ต่อมาได้ศึกษาการกระจายรายได้ระหว่างบุคคลตามขนาดขั้นของผู้มีรายได้ โดยใช้บุคคลหรือครัวเรือนเป็นหน่วยในการศึกษา (เมธิครองแก้ว, 2523) ทั้งนี้ โดยใช้เส้นลอเรนซ์ (Lorenz curve) และค่าสัมประสิทธิ์จินี (Gini coefficient) เป็นเครื่องมือในการวัดความเท่าเทียมในการกระจายรายได้ โดยคำนวณจากอัตราส่วนของเนื้อที่ระหว่างเส้นทแยงมุมกับลอเรนซ์กับเนื้อที่ภายใต้เส้นทแยงมุมทั้งหมด หากเส้นลอเรนซ์เข้าใกล้เส้นทแยงมุมและสัมประสิทธิ์จินีมีค่าเข้าใกล้ศูนย์แสดงว่าการกระจายรายได้มีความเป็นธรรม ปัจจุบันความสนใจในการวัดการกระจายและความเท่าเทียมได้ขยายจากตัวแปรรายได้ไปสู่ตัวแปรทางเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น การสะสมทุน เป็นต้น

จากรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แกนตั้งใช้แทนอัตราส่วนร้อยละสะสมของรายได้รวมและแกนนอนใช้แทนอัตราส่วนร้อยละสะสมของครัวเรือนทั้งหมด โดยเรียงลำดับจากครัวเรือนที่มีรายได้น้อยไปยังครัวเรือนที่มีรายได้มาก เนื่องจากเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ดังนั้นเส้นทแยงมุม xy จึงเป็นเส้นตรงที่ทำมุม 45

องศา กับแกนนอน คุณสมบัติที่เด่นชัดของเส้น xy คือ จุดใดจุดหนึ่งบนเส้นนี้จะอยู่ห่างจากแกนนอนเท่า ๆ กับอยู่ห่างจากแกนตั้ง ดังนั้นหากการกระจายรายได้เป็นไปตามเส้น xy ย่อม

ในพื้นที่ท้องที่ชนบททรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญมาก แต่การท่องเที่ยวที่ขาดการบริหารจัดการที่ดีก็ย่อมจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท้องที่ให้ได้ และการเปลี่ยนแปลงที่มากเกินไปก็ย่อมมีผลกระทบต่อคุณค่าความสวยงามของพื้นที่ท้องที่เช่นกัน

วงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยวจะสัมพันธ์กับลักษณะจิตวิทยาของนักท่องเที่ยวคือแหล่งท่องเที่ยวใหม่จึงดึงดูดความสนใจของกลุ่มผู้มีความสนใจหลากหลายก่อนเป็นเป็นแรกของตลาดการท่องเที่ยว ซึ่งแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่นและไม่พลุกพล่านด้วยนักท่องเที่ยว ต่อมาเมื่อแหล่งท่องเที่ยวขึ้นเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมากขึ้น กลุ่มผู้มีความสนใจหลากหลายก็จะลดความสนใจลงเนื่องจากเกิดความพลุกพล่านไม่เงียบสงบ ในขั้นตอนนี้ถือได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในช่วงวงจรของการเติบโตเต็มที่ เมื่อมี นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวมาก การใช้บริการทางด้านการท่องเที่ยวจึงสูงตามไปด้วย รวมทั้งใช้ทรัพยากรทางด้านการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ทั้งนี้สิ่งสำคัญเป็นข้อสังเกตหลักก็คือช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มเติบโตจนถึงจุดที่การท่องเที่ยวเติบโตเต็มที่ หากผู้บริหารจัดการปล่อยปละละเลยให้มีการทำธุรกิจการค้าอย่างมากมายมีการใช้ทรัพยากรอย่างขาดการบำรุง ก็จะเป็จุดเสื่อมคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว (Plog, 1974)

การท่องเที่ยวสัมพันธ์กับการผลาญทำลายและการแย่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) การบุกรุกและทำลายธรรมชาติเพื่อสร้างที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวในลักษณะต่าง ๆ การทิ้งเศษขยะสิ่งปฏิกูลของนักท่องเที่ยวและจากกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ทรัพยากรจากการใช้เพื่อบริโภคมาสู่การใช้เพื่อเลี้ยงนักท่องเที่ยว (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536)

2.5 แนวคิดการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม

คนในสังคมย่อมมีรากเหง้า และประสบการณ์ร่วมกันในฐานะเป็นชนเผ่า เชื้อชาติ ภาษาถิ่น และการเป็นคนท้องถิ่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ประวัติความเป็นมา การอยู่ร่วมกันมา ทั้งในแง่วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจเป็นแบบแผนเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงอาจทำให้เกิดรู้สึกแปลกแยก เกิดความขัดแย้งและวิถีชีวิตในลักษณะที่เป็นต่างคนต่างอยู่มากขึ้น

การประเมินผลกระทบทางด้านสังคมเป็นการตรวจสอบความเหมาะสม หรือความรุนแรงของเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดไว้ล่วงหน้าทางสังคมใน 3 ลักษณะ (อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2541)

1. กระบวนการประเมิน/คาดการณ์ล่วงหน้า ถึงผลลัพธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมที่น่าจะเกิดจากนโยบาย การปฏิบัติการพัฒนาโครงการในบริษัทของระดับชาติ รัฐ จังหวัด หรือท้องถิ่น

2. ผลลัพธ์ที่เปลี่ยนแปลงวิถีประชา ชีวิต การทำงาน การละเล่นที่สัมพันธ์ต่อกันและกันที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกชุมชนนั้น ๆ

3. ผลกระทบทางวัฒนธรรม กระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีประชา ค่านิยม ระบบความเชื่อของคนที่ใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตในสังคม

การประเมินผลกระทบทางสังคมให้ทิศทางด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ความเข้าใจจัดการ และควบคุมการเปลี่ยนแปลง
2. พยากรณ์ผลกระทบที่อาจจะเกิดจากยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลง
3. การจำแนก ปรับปรุง และปฏิบัติแผนยุทธศาสตร์ที่ล้มเหลว เพื่อลดผลกระทบทางสังคม
4. พัฒนา/ดำเนิน แผนการที่ช่วยจำแนกผลกระทบทางสังคม ที่อาจจะเกิดขึ้นในฐานะเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
5. พัฒนากลไกการประเมินผล
6. ประเมินผลกระทบทางสังคม ที่เกิดจากโครงการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และนโยบายของรัฐ เป็นต้น

สรุปประเด็นหลัก ๆ ของแนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม Lang และ Armou (1981 อ้างใน สถาบันนโยบายการศึกษา, 2539) ได้ดังนี้

กรอบวิธีการวิจัยสำหรับการประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA)

คาดการณ์ ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะมีต่อประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ และทางเลือกต่าง ๆ ของโครงการ

ประเมิน ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดต่อแต่ละกลุ่ม โดยคำนึงถึงสภาพการณ์ทางสังคมที่กลุ่มเหล่านั้นมีประสบการณ์อยู่ในปัจจุบันที่จะเป็นไปในอนาคต และสภาพการณ์ทางสังคมที่พวกเขาปรารถนา ทั้งนี้ได้พิจารณาถึงมาตรการในการลดผลกระทบนั้นด้วย

การประเมินผล เพื่อดูว่าโครงการที่เสนอนั้นจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไป หรือมีผลกระทบรุนแรง ตลอดจนเปรียบเทียบทางเลือกแต่ละทาง

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดในสังคม หากเกิดโดยกระบวนการที่สังคมยังสามารถปรับตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป ผลกระทบหรือผลเสียจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงมีไม่มากนัก แต่การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมาก ในขณะที่สังคมไม่มีเวลาพอสำหรับการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหรืออาจเกิดปัญหาขึ้น

2.6 งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

วันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2523) ทำการศึกษาเรื่อง ปัญหาและการแก้ไขข้อขัดแย้งในการจัดการเรื่องน้ำและการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกในไร่นาของระบบชลประทานหลวงและชลประทานราษฎร์ เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาข้อขัดแย้งในการจัดการเรื่องน้ำและการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกในไร่นาของระบบชลประทานหลวงและระบบชลประทานราษฎร์ในภาคเหนือของประเทศไทย เพื่อหาแนวทางและมาตรการแก้ไขปรับปรุงและป้องกันที่เหมาะสม ซึ่งได้ทำการศึกษาในช่วงปี 2519 – 2522 ในพื้นที่เขต

โครงการชลประทาน 4 แห่ง คลุมพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำในจังหวัดเชียงใหม่ คือ โครงการชลประทานหลวง 2 โครงการ ได้แก่ โครงการชลประทานแม่แตงและโครงการชลประทานแม่แฝกในบริเวณลุ่มน้ำปิง และโครงการชลประทานราษฎร์ 2 โครงการ ได้แก่ โครงการเหมืองฝายหลวงแม่สาวบริเวณลุ่มน้ำฝาง และโครงการเหมืองฝายแม่แจ่มบริเวณลุ่มน้ำแม่แจ่ม

จากผลการศึกษาพบว่า ปัญหาและความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทานระดับไร่นาในภาคเหนือของระบบชลประทานหลวงและระบบชลประทานราษฎร์นั้น เกิดขึ้นได้จากปัจจัยพื้นฐานที่ศึกษาทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางวิศวกรรมชลประทาน ลักษณะทางสังคม การบริหารงานส่งน้ำและนโยบายของรัฐและลักษณะทางเศรษฐกิจ ซึ่งลักษณะและความรุนแรงของปัญหามีความแตกต่างกันเล็กน้อยแล้วแต่ปัจจัยและตัวแปรย่อยที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของปัจจัยพื้นฐานแต่ละประเภท ระบบชลประทานหลวงที่แต่ละโครงการมีพื้นที่ชลประทานขนาดใหญ่ คลุมพื้นที่หลายลักษณะ เกษตรกรผู้ใช้น้ำมีจำนวนมากทำให้ง่ายต่อการเกิดปัญหาข้อขัดแย้งและข้อพิพลาตในการใช้น้ำ รวมทั้งเกิดปัญหาในประเด็นต่าง ๆ ทางการจัดการซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องน้ำอยู่เสมอ ส่วนในระบบชลประทานราษฎร์นั้น แม้มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแต่ก็เกิดไม่มากและปัญหาก็ไม่รุนแรงและสามารถแก้ไขได้ง่าย ทั้งลักษณะของการจัดการและลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาคือข้อขัดแย้งได้อย่างมาก

พัชรี อัจหาญ (2538) ทำการศึกษาเรื่อง การปรับตัวขององค์กรเพื่อการจัดการชลประทาน ท้องถิ่นต่อกระบวนการแทรกแซงระบบสาธารณะของรัฐ ศึกษากรณีการจัดการเหมืองฝายในลุ่มน้ำปิง ตอนบน เพื่อศึกษาการแทรกแซงของรัฐโดยวิธีวิเคราะห์การแทรกแซงระบบสาธารณะในการจัดการชลประทานในเขตลุ่มน้ำแม่จืดและแม่ปิง และเปรียบเทียบประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำของรัฐและการจัดการน้ำโดยท้องถิ่นเมื่อมีรัฐเข้ามาแทรกแซงในด้านสิทธิประโยชน์และหน้าที่ของผู้ใช้น้ำ รวมทั้งศึกษาลักษณะการปรับตัวขององค์กรเหมืองฝายต่อการจัดการชลประทานของรัฐที่เข้ามาดำเนินการในท้องถิ่นในด้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชลประทาน ด้วยการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม การสนทนาแบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์ผู้รู้ข้อมูล เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการปรับตัวของเกษตรกรต่อกระบวนการแทรกแซงระบบสาธารณะ

จากการศึกษาพบว่า ขบวนการแทรกแซงระบบสาธารณะต่อการจัดการน้ำของท้องถิ่น เป็นระบบเดียวกับการพัฒนาชลประทานของรัฐ การพัฒนานี้ได้ถูกใช้ป็นเครื่องมือในการขยายอำนาจรัฐเพื่อควบคุมการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นมากกว่าจะเป็นเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำของท้องถิ่นอย่างแท้จริง และในการดำเนินงานเพื่อการชลประทานของรับนั้น มีกลไกที่ประกอบไปด้วยกลไกของระบบราชการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร บริษัทธุรกิจก่อสร้างภายในท้องถิ่น กลุ่มธุรกิจการเกษตร ผู้นำแบบเป็นทางการและผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งกลไกเหล่านี้มีส่วนผลักดันให้การจัดการน้ำของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปเป็นการชลประทานของรัฐ อันเนื่องมาจากผลประโยชน์ทางธุรกิจและทางการเมือง ซึ่งผลกระทบของการพัฒนาชลประทานของรัฐที่มีต่อชุมชนที่สำคัญ ได้แก่

ผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการจัดการน้ำของท้องถิ่น ทำให้ลดลงจากเดิม ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงการใช้เทคโนโลยี โครงสร้างการจัดการองค์กรและรูปแบบของการจัดการน้ำของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อสถานภาพทางอำนาจขององค์กร ทำให้อำนาจในการจัดการน้ำของท้องถิ่นถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นการพัฒนาชลประทาน ดังนั้นอำนาจของรัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดการน้ำหรือควบคุมการใช้น้ำมากกว่าอำนาจขององค์กรชาวบ้าน จากผลกระทบที่เกิดจากการแทรกแซงของรับนี้ เกษตรกรได้มีการปรับตัวเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงในการใช้น้ำ เช่น เกษตรกรอาจหันกลับไปซื้อพื้นที่เทคโนโลยีระบบเหมืองฝายดั้งเดิมและนำมาปรับใช้ใหม่ตามแหล่งน้ำที่พอจะนำมาปรับใช้ได้ องค์กรการจัดการน้ำของท้องถิ่นได้ปรับตัวเพื่อเป็นหน่วยงานที่ตรวจสอบการพัฒนาชลประทานของรัฐ รวมทั้งค้นหาวิธีการจัดการน้ำเพื่อให้การจัดการน้ำที่มีอยู่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และเกษตรกรอาจปรับแผนการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับระบบชลประทานของรัฐ หรืออาจหลีกเลี่ยงการรับน้ำจากระบบชลประทานของรัฐไปเลย

สุวารี วงศ์ทองแก้ว (2540) ทำการศึกษาเรื่อง ความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการทรัพยากรน้ำของรัฐ กรณีศึกษาอ่างเก็บน้ำแม่สาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เพื่อศึกษาถึงสาเหตุและแนวโน้มของความขัดแย้งจากการจัดการทรัพยากรน้ำของรัฐและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพยากรน้ำกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมทั้งศึกษาประสิทธิภาพและผลกระทบที่เกิดในการดำเนินการจัดการทรัพยากรน้ำตามนโยบายด้านทรัพยากรน้ำของรัฐ และแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรน้ำ โดยมีสมมุติฐานในการศึกษาว่า การจัดการทรัพยากรน้ำในท้องถิ่นโดยการรวมอำนาจการจัดการไว้ที่หน่วยงานของรัฐแต่ฝ่ายเดียวนั้นจะเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น การที่จะแก้ไขปัญหาได้นั้นต้องสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการตัดสินใจดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของท้องถิ่น ทำการเก็บข้อมูลจากผู้ใช้อ่างเก็บน้ำ อ่างแม่สาร ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาจำนวน 300 ตัวอย่าง รวมทั้งเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้นำชาวบ้านและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐผู้รับผิดชอบอ่างแม่สาร และทำการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทและแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำและประวัติศาสตร์การจัดการน้ำ

จากผลการศึกษาพบว่า แต่เดิมชาวบ้านในกลุ่มแม่แม่สาร มีการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรน้ำของท้องถิ่นในลักษณะองค์กรเหมืองฝายที่มีหน้าที่จัดการการใช้น้ำในชุมชนของตนเอง ต่อมาบทบาทการพัฒนาของรัฐได้เข้ามาถึงชุมชนจนเกิดโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สารขึ้น และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการน้ำของชุมชน โดยปรับเปลี่ยนบทบาทชุมชนเดิมที่มีต่อการจัดการทรัพยากรน้ำของตนเองมาเป็นการจัดการ โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นศูนย์กลาง ซึ่งหลังจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สารปริมาณน้ำเก็บกักในอ่างมีน้อย ทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำไม่สามารถบริหารจัดการน้ำได้อย่างเต็มที่ ก่อให้เกิดปัญหาข้างเคียงตามมามากมาย ความล้มเหลวของอ่างเก็บน้ำแม่สารทั้งในแง่ประสิทธิภาพ ปริมาณน้ำและการบริหารจัดการ โดยรัฐทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำมีความรู้สึกไม่พอใจ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและทัศนคติที่ชาวบ้านมีต่อบทบาททางด้านการพัฒนา

ของรัฐและเกิดความรู้สึกเปรียบเทียบการจัดการ โดยชาวบ้านมีความพอใจการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายเดิมมากกว่าการจัดการน้ำภายใต้ระบบชลประทานของรัฐซึ่งมีอ่างแม่สารเป็นกลไกในการจัดการน้ำ

พรทิพย์ เชียรธีรวิทย์ (2543) ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายของภาคเหนือ โดยทำการศึกษาทบทวนทศวิทยา วิธีการจัดการน้ำ และปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบเหมืองฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำท้องถิ่นจำนวน 4 แห่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ ฝายพญาคำ ฝายหนองปลามัน เหมืองอิกาและเหมืองเจ้าจารย์ศรี เพื่อนำไปวางแผนการจัดการน้ำในปัจจุบันและอนาคต

จากผลการศึกษาพบว่า การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย เป็นการจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่นของภาคเหนือ ที่ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ระบบเหมืองฝายแต่เดิมเป็นการนำเข้ามาในฤดูฝนเพื่อใช้ทำนาปี ตัวฝายเป็น ไม้ไผ่ที่มีอยู่ในท้องถิ่นและระบบการส่งน้ำเป็นเทคโนโลยีแบบง่าย ๆ คือ เป็นคลองคันที่ชาวบ้านร่วมกันขุดขึ้น ผู้ทำนาทุกคนมีสิทธิ์ใช้น้ำอย่างเต็มที่ในฤดูฝน โดยยึดหลักผู้ที่อยู่ต้นน้ำจะได้รับน้ำก่อนผู้ที่อยู่ท้ายน้ำ แก่เหมืองหรือแก่ฝายเป็นผู้จัดสรรน้ำให้แก่ผู้ใช้น้ำโดยพิจารณาจากขนาดพื้นที่ทำการเพาะปลูก ส่วนในฤดูแล้งจะจัดสรรน้ำให้ผู้ทำการเพาะปลูก โดยการแบ่งปันน้ำแก่กัน ซึ่งเป็นการแบ่งปันน้ำระหว่างฝายลูกเดียวกัน หรือระหว่างฝาย มีการใช้รอบเวรกำหนดวันและเวลาในการรับน้ำ หรือการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต้นน้ำร่วมกันเฉพาะผู้ที่ทำการปลูกพืชในฤดูแล้ง ผู้ใช้น้ำทุกคนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหมืองฝายตามกฎระเบียบหรือสัญญาของเหมืองฝายที่เป็นกฎกติกาที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น การจัดการน้ำในกลุ่มน้ำของระบบเหมืองฝายในภาคเหนือ จะไม่มีองค์กรใดองค์กรหนึ่งหรือผู้รับผิดชอบฝายทุกฝายดูแลฝายทุกแห่งภายในลุ่มน้ำเดียวกัน ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการควบคุมดูแลการใช้ของผู้ใช้น้ำ และยังพบกฎกติกาของเหมืองฝายไม่สามารถใช้บังคับกับสมาชิกนอกกลุ่มสังคมในลุ่มน้ำเดียวกัน เช่น ผู้ใช้น้ำที่เป็นหน่วยงานของรัฐ หรือเอกชน ซึ่งมักเป็นผู้อยู่ต้นน้ำจึงสามารถกักน้ำและใช้น้ำอย่างเต็มที่โดยไม่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของสัญญาเหมืองฝายของชุมชน

วิทวัส แก้วทะนง (2541) ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมุ่งศึกษาเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เน้นการจัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นเงื่อนไขนำไปสู่บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยการรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มบ้านที่ได้รับผลกระทบและมีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ โดยมีผลสืบเนื่องมาจากการส่งเสริมการทำนาในในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเคยมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำค่อนข้างน้อย ทั้งตามขั้นตอนและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยเพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษาไม่ได้เป็นปัจจัยหลักที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของการจัดการทรัพยากรน้ำ ปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการเข้ามามีส่วนร่วม คือ สถานภาพทางอาชีพและสถานภาพถือครองที่ดิน ส่วนความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำ มีปัจจัย

หลัก คือ สถานภาพทางอาชีพ เนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนในแบบต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญกับศักยภาพและความสามารถของคนในชุมชน จึงเกิดข้อสรุปร่วมกันว่า องค์กรและประชาชนในท้องถิ่นน่าจะเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย วิเคราะห์ปัญหา ตัดสินใจ ปฏิบัติการและประเมินด้วยตนเองมากกว่าบทบาทของภายนอกชุมชน ปัญหาความเดือดร้อนในการจัดการน้ำเพื่อการดำรงชีพและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของประชาชนในท้องถิ่น ทำให้ประชาชนมีจุดร่วมของความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

กิติพงษ์ ฤทธิบุตร (2528) ทำการศึกษาเรื่อง การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคเหนือ กรณีศึกษา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยการวัดค่าการกระจายรายได้โดยใช้ค่า gini coefficient ร่วมกับการใช้ lorenz curve และ income share of percentile groups ในการศึกษาครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นชาวไทยพื้นเมืองที่เป็นตัวอย่างจำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างในเขตตำบลท่าผาและกลุ่มตัวอย่างในเขตตำบลแม่นาจรในอำเภอแม่แจ่ม โดยแบ่งประเภทรายได้เป็น รายได้ทั้งหมด รายได้จากเกษตร รายได้นอกการเกษตรและรายได้สุทธิของครัวเรือน

จากผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวไทยพื้นเมืองในเขตอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีรายได้ส่วนใหญ่จากการเกษตร รายได้ที่เป็นเงินสดของครัวเรือนนั้นส่วนใหญ่เป็นรายได้นอกการเกษตร การกระจายรายได้ของครัวเรือนพบว่า การกระจายรายได้ทั้งหมดมีความเหลื่อมล้ำกันน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับการกระจายรายได้ประเภทอื่น โดยมีค่า gini coefficient เท่ากับ 0.338 แสดงว่าการกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันพอสมควร ส่วนค่าการกระจายรายได้ประเภทอื่น ๆ ของครัวเรือนนั้น ค่าการกระจายรายได้นอกการเกษตรมีความเหลื่อมล้ำกันมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับ การกระจายรายได้อื่น ๆ คือ มีค่า gini coefficient เท่ากับ 0.832 เมื่อเปรียบเทียบการกระจายรายได้ของครัวเรือนในเขตตำบลท่าผาและในเขตตำบลแม่นาจรพบว่า ครัวเรือนในเขตตำบลท่าผามีการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันมากกว่าในเขตตำบลแม่นาจร

จากผลการศึกษาพบว่า จากเส้นลอเรนซ์ และค่าสัมประสิทธิ์จีนิ การกระจายรายได้ในหมู่บ้านซำได้ค่อนข้างดี มีค่าสัมประสิทธิ์จีนิเท่ากับ 0.3786 เมื่อแบ่งครัวเรือนออกเป็นกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ การกระจายรายได้ในแต่ละกลุ่มมีแนวโน้มเช่นเดียวกันและมีความแตกต่างระหว่างกลุ่มน้อย ยกเว้นเมื่อจำแนกครัวเรือนตามภาวะหนี้สิน การกระจายรายได้ของครัวเรือนที่ไม่ได้กู้เงินมาลงทุนมีการกระจายรายได้ไม่ดี มีค่าสัมประสิทธิ์จีนิเท่ากับ 0.6344 ในการวิเคราะห์โคสแควร์ขนาดพื้นที่ถือครอง และรายจ่ายเกี่ยวกับการผลิตมีความสัมพันธ์กับรายได้ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติร้อยละ 99 และในการวิเคราะห์โมเดลโลจิสต์ ปัจจัยเศรษฐกิจ 4 ปัจจัยตามลำดับ คือ รายจ่ายเกี่ยวกับการผลิต ขนาดพื้นที่ถือครอง ภาวะหนี้สินและระยะเวลาที่ใช้ในการทำงานใน 1 ปี มีความสัมพันธ์กับการกระจายรายได้ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติร้อยละ 90 ซึ่งเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจทั้งสิ้นปัจจัยนี้ มีผลทำให้การกระจายรายได้ดียิ่งขึ้น

คณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ (2533) ทำการศึกษาเรื่องการศึกษารายได้ทางการกระจายรายได้ทางการเกษตรและแนวทางแก้ไขปัญหา โดยวัดการกระจายรายได้จากวิธีการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์จินี (gini coefficient ratio) และใช้เส้นโค้งลอเรนซ์ (lorenz curve) แสดงการกระจายรายได้เชิงกราฟ อีกทั้งกำหนดเส้นแห่งความยากจน (poverty level) เพื่อวิเคราะห์และกำหนดระดับรายได้ที่เกษตรกรสามารถดำรงคุณภาพชีวิตที่ดีและเหมาะสมจากข้อมูลรายได้เงินสดในและนอกการเกษตรของครัวเรือนเกษตร

จากผลการศึกษาพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์จินีของครัวเรือนเกษตรเฉลี่ยทั้งประเทศมีค่า 0.5688 แสดงว่าการกระจายรายได้ทางการเกษตรยังไม่มีความเป็นธรรม แต่เมื่อพิจารณาในระดับภาคพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการกระจายรายได้ที่ค่อนข้างเป็นธรรมมากกว่าภาคอื่น ๆ คือมีค่าสัมประสิทธิ์จินีเท่ากับ 0.3378 ส่วนภาคใต้ ภาคกลางและภาคเหนือมีการกระจายรายได้รองลงมาตามลำดับ อัตราการเจริญเติบโตของสาขาเกษตรกรรมในปี 2531 มีอัตราการขยายตัวสูงร้อยละ 8.56 แต่การกระจายรายได้ของครัวเรือนในสาขาเกษตรยังยังไม่เท่าเทียมกัน แสดงว่าผลการพัฒนายังกระจายอย่างไม่ทั่วถึง เกษตรกรบางกลุ่มยังคงมีรายได้ต่ำและเมื่อพิจารณาจำนวนครัวเรือนตามชั้นของรายได้ระดับต่าง ๆ ทั้งประเทศพบว่าร้อยละ 43 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรมีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท ซึ่งต่ำกว่าเส้นแห่งความยากจน และร้อยละ 53 ของครัวเรือนที่ยากจนเป็นครัวเรือนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาอยู่ในภาคเหนือ ภาคกลางและภาคใต้

วิโรจน์ นรารักษ์ (2534) ทำการศึกษาเรื่อง การเปรียบเทียบวิธีการประมาณการกระจายรายได้สำหรับประเทศ เพื่อประมาณการกระจายรายได้ของประเทศไทยใน 2 ช่วงเวลาและเปรียบเทียบวิธีการประมาณด้วยวิธีที่แตกต่างกัน วิเคราะห์โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์จินีที่อาศัยรูปแบบสมการเส้นลอเรนซ์ที่เหมาะสมที่สุด และประมาณจากค่าสัมประสิทธิ์แห่งความผันแปรร่วมกับค่าเฉลี่ยและค่ามัธยฐาน รวมถึงพิจารณาลักษณะการกระจายรายได้โดยแบ่งสัดส่วนของกลุ่มชนในปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2531 แบ่งการศึกษาเป็น 4 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้

จากผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการกระจายรายได้ในแต่ละภาคมีความไม่เท่าเทียมกันที่ใกล้เคียงกัน เมื่อเวลาเปลี่ยนลักษณะการกระจายรายได้ของประชากรในแต่ละภาคมีความไม่เท่าเทียมกันที่ดีขึ้น ในปีเดียวกันค่าสัมประสิทธิ์จินีของภาคต่าง ๆ มีค่าใกล้เคียงกัน แต่การกระจายรายได้ของทุก ๆ ภาคมีความไม่เท่าเทียมกัน ในปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2531 ค่าสัมประสิทธิ์จินีมีค่าระหว่าง 0.4521 – 0.533 และ 0.4270 – 0.4696 ตามลำดับ การกระจายรายได้ของทุกภาคมีลักษณะที่ดีขึ้น เมื่อเปรียบเทียบภาคเดียวกันในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีค่าสัมประสิทธิ์จินีเท่ากับ 0.5033 และ 0.4638 ในปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2531 ตามลำดับ การคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แห่งความผันแปรในปีเดียวกันของภาคต่าง ๆ มีค่าใกล้เคียงกัน ในปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2531 ค่าสัมประสิทธิ์แห่งความผันแปรมีค่าระหว่าง 1.30 – 1.15 และ 1.20 – 0.98 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาภาคเดียวกันในช่วงเวลาต่างกัน การกระจายรายได้ของภาคเหนือมีความไม่เท่าเทียมกันของการกระจาย

รายได้เพิ่ม ค่าสัมประสิทธิ์ความผันแปรเพิ่มจาก 1.17 ในปี พ.ศ. 2529 เป็น 1.20 ในปี พ.ศ. 2531 ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ มีความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ที่คึกคักขึ้น ลักษณะของการกระจายรายได้โดยแบ่งสัดส่วนของกลุ่มชนในปีเดียวกัน สัดส่วนของรายได้ที่ตกแก่กลุ่มที่ยากจนที่สุดในแต่ละภาคในปีเดียวกันมีค่าใกล้เคียงกัน ในปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2531 สัดส่วนของรายได้ที่ตกแก่กลุ่มยากจนมีค่าระหว่างร้อยละ 3.44 – 4.05 และ ร้อยละ 3.64 – 3.94 ของรายได้ทั้งภาค ตามลำดับ ส่วนรายได้ที่ตกแก่กลุ่มคนที่ร่ำรวยมีค่าระหว่างร้อยละ 48.08 – 53.98 และ ร้อยละ 45.59 – 49.63 ของรายได้ทั้งหมด ตามลำดับ ในช่วงเวลาต่างกันในปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2531 รายได้ของกลุ่มคนที่ร่ำรวยมีรายได้ 12.48 – 14.47 และ 11.57 – 13.64 เท่าของสัดส่วนรายได้ของกลุ่มที่ยากจนตามลำดับ

พิมลพรรณ ลาภยงยศ (2541) ทำการศึกษาเรื่อง การกระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวผู้ท้องถิ่น : กรณีศึกษา เกาะช้าง กิ่งอำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด โดยต้องการศึกษาการกระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวและปัจจัยที่มีผลต่อการกระจายรายได้ของประชาชนในเกาะช้าง กิ่งอำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด ให้เห็นถึงความเหมาะสมจากผลการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น โดยใช้สัมประสิทธิ์จินีอธิบายการกระจายรายได้และใช้สมการถดถอยแบบโลจิสติกอธิบาย ปัจจัยที่กำหนดการกระจายรายได้ ซึ่งใช้แม็กซ์มีมัลไลซูด

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั้งหมด 53 ครัวเรือน และครัวเรือนไม่ได้ประกอบอาชีพการท่องเที่ยว 65 ครัวเรือน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนและทำการประมง โดยมีรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเฉลี่ย 194,059.16 บาทต่อครัวเรือน รายได้นอกจากการท่องเที่ยวเฉลี่ย 134,3695.37 บาทต่อครัวเรือน รายได้รวมของประชากรเฉลี่ย 328,454.52 บาทต่อครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2540 ค่าสัมประสิทธิ์จินีกรณีรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวมีค่าเท่ากับ 0.8915 และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ส่วนกรณีรายได้ที่เกิดนอกจากการท่องเที่ยวมีค่าสัมประสิทธิ์จินีมีค่าเท่ากับ 0.4934 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ ได้แก่ เพศของหัวหน้าครัวเรือน เมื่อพิจารณารายได้รวมค่าสัมประสิทธิ์จินีมีค่าเท่ากับ 0.6333 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ ได้แก่ ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนและจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งจากค่าสัมประสิทธิ์จินีทั้งสามกรณีแสดงถึงการกระจายรายได้ไม่เป็นธรรม

Jitsuchon (1987) ทำการศึกษาเรื่อง Sources and Trend of Income Inequality : Thailand 1975 – 76 and 1981 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการกระจายรายได้และลักษณะการกระจายรายได้ของประเทศ ไทย ใช้ข้อมูลจากการสำรวจสถานะเศรษฐกิจและสังคม ค.ศ. 1975/76 และ ค.ศ. 1981 วัดการกระจายรายได้โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์จินี ค่าความแปรปรวนของรายได้ในรูปลอกกาลิทึมและค่าความแปรปรวนของรายได้ในรูปดัชนีชอร์ร็อก โดยแบ่งปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการกระจายรายได้เป็น 3 กลุ่ม คือ ปัจจัยทางภูมิภาค ปัจจัยทางประชากร และปัจจัยทางสาขาอาชีพและการทำงาน

จากผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางสาขาอาชีพและการทำงาน ซึ่งประกอบด้วยชั้นของครัวเรือนทางเศรษฐกิจและสังคม อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนและสาขาการผลิตมีผลกระทบต่อการกระจายรายได้มากที่สุด โดยมีปัจจัยทางภูมิภาคและทางประชากรมีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ลดลงตามลำดับ ลักษณะการกระจายรายได้ตลอดช่วงเวลา ค.ศ. 1975/76 และ ค.ศ. 1981 มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เลวลง แต่มีอัตราเพิ่มของความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ที่ช้าลง โดยมีสาเหตุจากการกระจายรายได้ในแต่ละกลุ่มย่อยของครัวเรือนมีแนวโน้มที่ลดลง และช่องว่างของรายได้ระหว่างกลุ่มย่อยของประชากรมีแนวโน้มห่างกันมากขึ้น แม้ว่าการเคลื่อนย้ายของประชากรกลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่าไปสู่กลุ่มรายได้ที่สูงกว่า ก็ไม่สามารถทำให้การกระจายรายได้ของประเทศไทยดีขึ้น

ประวัติหนองสามหมื่น

ชาวบ้านได้เล่าต่อกันในโบราณพระสงฆ์ได้ตีศิษย์กับพระอินทร์ ลูกศิษย์กลับมาตกบริเวณหนองสามหมื่น จากนั้นชาวบ้านจำนวนสามหมื่นคนได้ไปเหยียบย่ำหาลูกศิษย์แต่ไม่เจอ บริเวณนี้จึงเป็นหนองน้ำใหญ่ที่เรียกติดปากกันมาจนถึงปัจจุบันว่าหนองสามหมื่น ชาวบ้านจะปฏิบัติพิธีกรรมที่พระธาตุหนองสามหมื่นทุกปีทุก 15 ค่ำ เดือน 5 เป็นงานบุญประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุหนองสามหมื่น และมีการทำพิธีกรรมของสงฆ์ ตามประเพณี ดั้งเดิมชาวบ้านมีความเชื่อ ต่อๆกันมา ว่าจะเป็นการบนบานศาลกล่าวของพระธาตุในสิ่งที่ตนปรารถนาตามต้องการ ถ้าใครไม่ทำตามสัญญาไว้ก็จะมีอันเป็นไป และชาวบ้านมีการถ่ายทอด ประเพณีให้กับลูกหลาน โดยพาลูกหลานไปร่วมงานบุญประเพณีเล่าให้ลูกหลานฟังถึงความสำคัญของประเพณีต่างๆ ของพระธาตุหนองสามหมื่น มีการอนุรักษ์หนองสามหมื่นโดยรักษาความเป็นธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงสำคัญของคนที่พึ่งพาน้ำเพื่อทำการเกษตรและแหล่งหาอาหารสัตว์น้ำจากหนองน้ำ

2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

